

پیامدهای امنیتی ناشی از حضور کشورهای منطقه‌ای در جمهوری

آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

عباس جعفری نیا*، حسن خوزین^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۲

چکیده

نوشتار حاضر، مطالعه‌ای اکتشافی در جهت دستیابی به تبیین آثار امنیتی مترتب بر امنیت ملی ج.ا.ایران ناشی از حضور کشورهای منطقه‌ای همچون ترکیه، عربستان، رژیم صهیونیستی در ج.آذربایجان و ارائه راهکار مناسب برای مقابله با آن است. این مقاله از نوع کاربردی است و به روش توصیفی از نوع زمینه‌ای - موردی (زیرا تعمیم پذیر به سایر کشورها نمی‌باشد) و با رویکرد آمیخته (تحلیل کمی و کیفی) انجام شده است. قلمرو زمانی گردآوری داده‌های مورد نیاز تحقیق ۱۰ سال اخیر بوده و قلمرو مکانی آن نیز مراکز آموزشی و تحقیقاتی نیروهای مسلح از قبیل دانشگاه عالی دفاع ملی، دافوس آجا، دانشکده روابط بین الملل وزارت امور خارجه، مرکز آموزش اطلاعات شهید صیاد شیرازی بوده است. می‌توان با توجه به یافته‌های تحقیق استنتاج نمود که اولین و مهم‌ترین راه کار برای کاهش یا خنثی سازی آثار منفی حضور کشورهای منطقه‌ای و حاضر در جمهوری آذربایجان، گسترش ارتباطات دیپلماتیک و شفاف سازی راهبرد جمهوری اسلامی ایران در قبال همسایگان و بعد از آن، اعتماد سازی در میان آنان می‌باشد. در گام بعدی تقویت قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران در دریای خزر و حضور گسترده و پر قدرت نیروهای زمینی، هوایی و خصوصاً پدافند هوایی در مرزهای شمال غربی کشور برای خنثی سازی آثار منفی این حضور بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، مورد تأکید است. **واژگان کلیدی:** جمهوری آذربایجان، پیامدهای امنیتی، حضور کشورهای منطقه‌ای در جمهوری آذربایجان، امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

استناد: جعفری نیا، عباس؛ خوزین، حسن (۱۴۰۲). پیامدهای امنیتی ناشی از حضور کشورهای منطقه‌ای در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه تهدید‌پژوهی

(۳). ۴۶-۱

۱. مدرس و عضو هیئت علمی دانشگاه (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دوره هجدهم دکتری امنیت ملی، گرایش تهدیدات دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

Security implications of the presence of regional countries in the Republic of Azerbaijan on the national security of the Islamic Republic of Iran

Abbas Jafarinia*¹, Hasan Khozin²

Received: 2023/09/24

Accept:2023/05/15

Abstract

The present article is an exploratory study in order to explain the security effects of the national security of the Islamic Republic of Iran due to the presence of regional countries such as Turkey, Saudi Arabia, the Zionist regime in the Islamic Republic of Azerbaijan and provide a suitable solution to deal with it. . This article is of practical type and has been done in a descriptive contextual-case type (because it is not generalizable to other countries) and with a mixed approach (quantitative and qualitative analysis). The time domain is the collection of data required for the research of the last years and its location is the training and research centers of the Armed Forces such as the Higher National Defense University, Davos Aja, the Faculty of International Relations of the Ministry of Foreign Affairs, Shahid Sayad Shirazi Information Training Center. According to the research findings, it can be concluded that the first and most important way to reduce or neutralize the negative effects of the presence of regional countries present in the Republic of Azerbaijan, expand diplomatic relations and clarify the strategy of the Islamic Republic of Iran towards neighbors and After that, there is building trust among them. In the next step, strengthening the naval power of the Islamic Republic of Iran in the Caspian Sea and the extensive and powerful presence of ground and air forces, especially air defense in the northwestern borders of the country to neutralize the negative effects of this presence on national security of the Islamic Republic of Iran.

Keywords: Doctrine, Cyberspace, Defense-Security

Citation: Jafarinia, Abbas; Khozin, Hasan (2023). Security implications of the presence of regional countries in the Republic of Azerbaijan on the national security of the Islamic Republic of Iran. *Quarterly Journal of Threat Studies* 1(3). 1-46.

1. Lecturer and University Faculty Member (Corresponding Author)

2. Student of the 18th PhD in National Security, Threats Orientation, National Defense and Strategic Research University

مقدمه

منطقه قفقاز از دیرباز مورد توجه پادشاهان ایرانی، خلفای اسلامی و سلاطین عثمانی بوده است. از اوایل قرن ۱۹ میلادی بر اثر بی‌کفایتی سلسله قاجاریه، منطقه قفقاز ضمیمه خاک روسیه و بعد از آن جزء سرزمین‌های شوروی گردید. با گذشت زمان و تحولات پی‌درپی تاریخی و فروپاشی شوروی، این منطقه همچنان جایگاه و اهمیت خود را نزد کشورهای منطقه و قدرت‌های فرامنطقه‌ای حفظ کرده است. سکنی‌گزیدن پیروان ۴ دین بزرگ اسلام، مسیحیت، یهود و بودا از ۲۴ نژاد و رواج ۵۰ زبان مختلف در این منطقه از ویژگی‌های منحصر به فرد در ایجاد واگرایی در قفقاز است که حاکمان این منطقه را به اتخاذ تصمیمات مهم و حساس برای حفظ و یکپارچگی این سرزمین، واداشته است. قفقاز، سرزمینی که همواره تحت سیطره و جزیی از حکومت‌های مقتدر بالادستی بوده و با صرف هزینه‌های فراوان، امنیت و یکپارچگی‌اش حفظ می‌گردید، به یکباره و ناگهان خود را بی‌سرپرست و بی‌دفاع یافته و با آن تنوع نژادی، فرهنگی و اقلیمی منحصر به فرد، به چند کشور و سرزمین جدید تقسیم گردید. کاملاً واضح و روشن بود که زمامداران و دولت‌های نوپای قفقاز، برای حفظ آن از خطرات جنگ و هرج مرج داخلی، منازعات نظامی و درگیری‌های مرزی با دیگر کشورهای بی‌ثبات پیرامونی، به فکر راه و چاره‌ای از جمله توسل به کشورهای قدرتمند در عرصه جهانی و انعقاد پیمان‌های تجاری، نظامی، دفاعی و امنیتی با آن دول باشند و خود را نیازمند حمایت قدرت‌های بزرگ بدانند. در این منطقه جمهوری آذربایجان اهمیت و جایگاه بالاتری دارد و برای حفظ امنیت و ارتقاء جایگاه خود هزینه‌ها و تهدیدات مهمی را به جمهوری اسلامی ایران تحمیل نموده است. حضور نامبارک برخی کشورهای رقیب در همسایه ج.ا. ایران، شرایط را جهت تداوم و تشدید بی‌ثباتی در منطقه فراهم و حلقه محاصره امنیتی

علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران را تنگ‌تر نموده و تاثیر عمیق و مستقیمی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد. لذا جمهوری اسلامی ایران باید در ابعاد استراتژیک جایگاه خود را منطبق با تحولات و رخدادهای منطقه‌ای و از طریق تعریف سهم و جایگاه خود در قفقاز و جمهوری آذربایجان بازیابی کند. همچنین ضمن یک بازنگری اساسی در حوزه سیاست‌های همسایگی به خصوص در مورد کشور مهم آذربایجان، به شناسایی و واکاوی آنچه رخ داده و پیش‌بینی سیر روند تحولات آینده پرداخته و به دنبال ایفای نقشی بیشتر و سازنده‌تر در منطقه قفقاز برای ایجاد تغییر در معادلات موجود بوده و آمادگی‌های لازم برای مقابله با چالش‌های حضور روز افزون دشمنان نظام در نزدیکی مرزهای کشور کسب گردد.

بیان مسئله

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی یکی از ژرف‌ترین تحولات امنیتی و ژئوپولیتیکی را در منطقه حساس قفقاز رقم زد. در این منطقه همیشه موقعیت و شرایط وجود تنش و واگرایی وجود دارد. بحران‌های قومی مانند قره‌باغ، آبخازیا، آجاریه، اُستیه، داغستان، تالش، مناقشه ارمنی و آذری تا مدت‌ها تیتراصلی اخبار خبرگزاری‌های بزرگ جهان بوده است. در این منطقه جمهوری آذربایجان اهمیت بیشتر و جایگاه بالاتری دارد. این کشور دارای میراث فرهنگی و تاریخی قابل توجه بوده و دومین کشور با اکثریت مسلمان شیعه در همسایگی ایران است که بیش از سایر کشورهای این منطقه گرایش به قدرت‌های فرامنطقه‌ای داشته و در آرزوی تبدیل شدن به کشوری صنعتی و سکولار همانند کشورهای غربی است. جمهوری مذکور دارای منابع قابل توجهی انرژی (ضمن اکتشاف ذخایر جدید نفت و گاز) بوده که این مهم ضمن افزایش توان ملی ج. آذربایجان، ولع و انگیزه بیشتر جهت حضور کشورهای مختلف منطقه‌ای در آن را نیز سبب می‌شود. این در حالی است که از قبل هم موقعیت ارتباطی برجسته

این کشور، زمینه حضور پایگاه‌های نظامی و تسلیحاتی ناتو، روسیه و رژیم صهیونیستی را در همسایگی جمهوری اسلامی ایران رقم زده بود. در همین راستا ایجاد و تاسیس سازمان‌ها و نهادهای گوناگون بین‌المللی و فراملی همچون: تشکل‌های منطقه‌ای، سازمان تجاری کشورهای مشترک‌المنافع، ایجاد شبکه‌های حمل و نقل بین‌المللی در قفقاز، سازمان امنیت همکاری با اروپا، برنامه مشارکت برای صلح قفقاز، سازمان اقتصادی کشورهای دریای سیاه، نهادهای مربوط به رژیم حقوقی دریای خزر و... با حضور، نقش‌آفرینی و محوریت جمهوری آذربایجان و عموماً بر خلاف منافع و مصالح ملی جمهوری اسلامی ایران به مورد اجرا درآمده است. همچنین موارد دیگری از قبیل: سیاست گسترش ناتو به شرق، پان‌ترکیسم، پان‌آدریسم توسط دول منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که تهدید جدی علیه امنیت ملی کشورمان است، در جمهوری آذربایجان دنبال گردیده و هر روز ابعاد و گسترش بیشتری می‌یابد. تلاش گسترده رژیم صهیونیستی و سایر بازیگران منطقه‌ای همچون ترکیه و عربستان به منظور نفوذ و حضور در منطقه مهم قفقاز و به ویژه بر جمهوری آذربایجان، تبعات و ملاحظات امنیتی قابل توجهی برای جمهوری اسلامی ایران دارد. این کشورها با بزرگ جلوه دادن خطر تهدیدات موجود در خصوص واگرایی ذاتی و خطرات دیگری همچون روسیه و یک تهدید ویژه یعنی جمهوری اسلامی ایران (در راستای پروژه ایران هراسی)، بهترین راه‌کار را اجرای سبک حکومت سکولار و انعقاد قراردادهای مختلف دفاعی و ایجاد پایگاه‌های مختلف نظامی بر می‌شمارند و با این توجیه حضور و دخالت خود را در این منطقه مشروع و قابل توجیه جلوه می‌دهند.

نزدیکی و گسترش همه جانبه روابط جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی طی سال‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین چالش‌های جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده است. پایتخت آذربایجان، باکو، تبدیل به کانون آموزش و تبادل جاسوسان گردیده و

برای رژیم صهیونیستی به دلیل همسایگی اش و تعقیب اهداف ضد ایرانی، اهمیتی دوچندان دارد. جمهوری اسلامی ایران حضور این رژیم و ائتلاف‌های کشورهای ترک زبان در آذربایجان را تهدیدی برای خود می‌داند. جمهوری آذربایجان با اتخاذ چنین رویه و سیاستی برای حفظ حیات و ثبات خود، هزینه‌های زیادی را به کشورهای پیرامونی خود، از جمله جمهوری اسلامی ایران تحمیل کرده است. این رویه، وضعیت حساس و خاصی را از لحاظ امنیتی برای کشورمان به وجود آورده و هر روز بر شدت آن افزوده می‌گردد. جمهوری آذربایجان در حال تبدیل شدن به پایگاهی برای نفوذ، تهدید، ایذاء، جاسوسی و یک دغدغه و چالش امنیتی مهم علیه امنیت کشورمان می‌باشد.

این وضعیت و عدم تبیین راهکار مناسب برای رفع تهدیدات امنیتی منجر به ایجاد هزینه و خسارت‌های فراوانی شده و ضمن تداوم و تشدید بی‌ثباتی در منطقه بر امنیت ملی کشورمان نیز تاثیر دارد. لذا جمهوری اسلامی ایران باید جایگاه خود را منطبق و متناسب با تحولات و رخداد‌های منطقه‌ای در ابعاد استراتژیک در قفقاز و جمهوری آذربایجان بازبایی نموده و به دنبال ایجاد تغییر در معادلات موجود بوده و به دنبال کسب آمادگی‌های لازم برای مقابله با چالش‌های حضور روز افزون دشمنان نظام در نزدیکی مرزهای خود باشد.

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

اهمیت

موضوع حاضر یکی از مسائل مهم و روز امنیتی در محیط امنیتی کشور محسوب می‌گردد، لذا انجام این تحقیق به دلایل زیر از اهمیت بالا برخوردار بوده و پیامدهای مثبت زیر را در بر خواهد داشت:

۱- این تحقیق می‌تواند برآورد امنیتی جمهوری اسلامی ایران را از عمق تهدیدات بالقوه کشورهای منطقه‌ای مذکور در استفاده از جمهوری آذربایجان علیه کشور را افزایش دهد.

۲- در تبیین الگوها و اتخاذ سیاست‌ها و راهکارهای امنیتی جهت مقابله با تهدیدات متصور از جانب کشورهای ترکیه، رژیم صهیونیستی و عربستان در منطقه قفقاز و جمهوری آذربایجان کمک شایانی می‌نماید.

۳- این تحقیق جمع‌بندی مناسبی از تهدیدات امنیتی ناشی از حضور قدرت‌های منطقه‌ای در آذربایجان در راستای انعقاد قراردادهای سیاسی، اقتصادی و پیمان‌های دفاعی و نظامی گردآوری و پالایش نموده و در اختیار محیط‌های دانشگاهی نیروهای مسلح، دانش‌پژوهان حوزه امنیتی و علاقه‌مندان به مسائل سیاسی و امنیتی قرار می‌دهد.

۴- پرداختن به این موضوع می‌تواند در بازنگری سیاستگذاری امنیت ملی و دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و برنامه‌ریزی‌های کلان و اتخاذ راهکارهای مناسب جمهوری اسلامی ایران در قبال جمهوری آذربایجان جهت حفظ امنیت ملی مورد استفاده قرار گیرد. **اهداف تحقیق**

ضرورت

در صورت عدم انجام تحقیق و عدم به‌کارگیری نتایج آن برای مقابله با تهدیدات پیرامونی زیان‌های ذیل عارض خواهد شد:

۱- عمق تهدیدات متصور از جهت حضور و نفوذ کشورهای منطقه‌ای مذکور در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مغفول خواهد ماند.

۲- راهکار مناسب و سیاستگذاری دفاعی و امنیتی منسجم در قبال تهدیدات متصوره ناشی از حضور و نفوذ این کشورها و به خصوص رژیم صهیونیستی در کشورهای همسایه شمالی به ویژه کشور حساس و مهم آذربایجان در جوار مرزهای جمهوری اسلامی ایران که به منزله تهدید مستقیم علیه امنیت ملی کشورمان می‌باشد، اتخاذ نخواهد شد.

۳- عدم آگاهی از سطح روابط و توان دشمنان برای استفاده از ظرفیت و پتانسیل جمهوری آذربایجان موجب غافلگیری ما و تسهیل اوضاع برای ضربه زدن به جمهوری اسلامی ایران خواهد شد.

پیشینه تحقیق

با توجه به اینکه هدف اصلی این مقاله درک و تبیین پیامدهای امنیتی ناشی از حضور کشورهای منطقه‌ای در ج. آذربایجان بوده و ارائه کار این امر مستلزم به کارگیری تمام مولفه‌های قدرت ملی کشور در دفع تهدیدات خارجی است، لذا دید کامل‌تر، کلی‌تر و عام‌تری نسبت به موضوع تحقیق دارد و ملزومات در کاهش تهدیدات و استفاده از فرصت‌های موجود را تا حد امکان تبیین کرده و راهکار جامعی را برای دفع تهدیدات ارائه می‌دهد. برخی تالیفات مرتبط چندین سال از زمان نگارش آنها گذشته و به نظر می‌رسد در خصوص موارد و مناسبات و پیمان‌های جدید و آنچه طی مدت اخیر در این حوزه رخ داده است، پژوهش و تالیفات علمی به روزی موجود نیست یا هنوز در مرحله تالیف می‌باشد. همچنین این پژوهش از منظری کلان و راهبردی با هدف مقابله با آن دسته از تهدیدات امنیتی که امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را به مخاطره خواهد کشید، به موضوع می‌نگرد. همچنین برخی پیشینه‌های موجود صرفاً در بحث شناخت شناسی

تهدیدات موجود موثر بوده و در حوزه مقابله با آن به بسیاری از زوایا اشاره نشده است.

۱- ایده خاورمیله بزرگ و راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، اثر یدالله جوانی، تهران، ۱۳۸۷.

سؤال: ایده خاورمیانه بزرگ چه تاثیری بر راهبرد امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد؟

نتیجه: طرح این ایده همزمان با پروژه ایران هراسی در منطقه، فرآیندی است که موجب آسیب پذیری و ایجاد خطرات امنیتی برای جمهوری اسلامی ایران خواهد شد. نتیجه اینکه خطر موصوف تمامیت ارضی کشور و امنیت ملی را با چالش مواجه ساخته و نیاز است به صورت جدی مورد بررسی قرار گرفته و در سیاست گذاری‌های امنیتی ملی بدان پرداخته شود.

۲- فرصت‌های امنیتی پیش روی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز، اثر جواد حیدری در فصلنامه امنیت ملی، سال چهارم.

سؤال: جمهوری اسلامی ایران چه فرصت‌هایی در قفقاز که حوزه نفوذ تمدنی‌اش است، دارد؟

نتیجه: منطقه قفقاز از آن جهت که حوزه نفوذ تمدن ایران باستان است باید بیش از سایر مناطق پیرامونی مورد توجه قرار گیرد. محوریت برای ایفای نقش در این عرصه پرداختن به قدرت نرم و توان ایران برای تاثیر در این منطقه است.

۳- ج. آذربایجان؛ تهدید و فرصت امنیت ملی ج. ا. ایران، اثر مهرداد چشمه اعلائی در فصلنامه علمی و پژوهشی سپهر سیاست، ۱۳۹۷

سؤال: تهدیدها و فرصت‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری آذربایجان چیست؟

- نقش کشور ارمنستان در این خصوص چیست؟

نتیجه: تمایل باکو برای خرابکاری در استان‌های همجوارش در ایران کاملاً مشهود است. لذا ایران باید با بهره‌برداری از اختلافات دو کشور ارمنستان و آذربایجان، باکو را زیر فشار قرار دهد. محوریت تحقیق در این پژوهش حول اقدامات مخرب یا مفید کشور آذربایجان فارغ از سایر مسائل مهم و تاثیرگذار توسط این کشور بر همسایگان و سایر کشورهای قفقاز است.

۴- اهداف ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در آسیای مرکزی، اثر مصطفی قادری حاجت، حمیدرضا نصرتی در نشریه ژئوپلیتیک، شماره ۲۶، ۱۳۹۸
سؤال: اهداف ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در آسیای مرکزی چیست؟

نتیجه: با فروپاشی نظام دو قطبی، آسیای مرکزی به عنوان بخش جنوبی از قلمروهارتلند نظریه مکنیندر، هویت جغرافیایی - سیاسی مستقل پیدا کرده و به عنوان فضای فاقد قدرت تأثیرگذار، به عرصه رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تبدیل شد. فقدان قدرت تأثیرگذار و نوپایی جمهوری‌های آن، زمینه ساز دخالت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را در این حوزه استراتژیک فراهم کرده است. قدرت‌های یاد شده هر کدام دارای اهداف، منافع و دیدگاه‌های خاص خود می‌باشند. آمریکا بازیگر اصلی فرامنطقه‌ای در آسیای مرکزی است و اتحادیه اروپا نیز با توجه به بنیان‌های اقتصادی خود حضور موفقی در منطقه دارد.

۵- مطالعه علمی راهبردهای امنیتی اسرائیل در بحران قفقاز، اثر احمد کاظمی در دانشکده وزارت امور خارجه، ۱۳۸۸

سؤال: رژیم صهیونیستی چه راهبردها و تدابیری را برای ارتقاء امنیت خود در خصوص بحران‌های منطقه قفقاز در پیش گرفته است؟

نتیجه: برای جلوگیری از نفوذ اسرائیل و آمریکا در منطقه قفقاز جنوبی بایستی مدلی طرح‌ریزی و اجرا گردد که بر اساس آن امنیت در قفقاز جنوبی توسط سه جمهوری این منطقه یعنی ارمنستان، گرجستان و آذربایجان و سه قدرت هم‌مرز با آنان یعنی ایران، روسیه و ترکیه تثبیت و عملیاتی گردد.

۶- توسعه نقش امنیتی ناتو در جمهوری آذربایجان و تاثیر آن در روابط با ج.ا.

ایران اثر کریم رحمانی در دانشگاه وزارت امور خارجه، ۱۳۹۱

سؤال: نقش امنیتی ناتو در جمهوری آذربایجان و تاثیر آن در روابط با جمهوری اسلامی ایران چیست؟

نتیجه: غرب از به دنبال بسط حوزه نفوذ خود در منطقه حساس قفقاز جنوبی است و با انجام اقدامات نظامی کشورهای موجود در آن را مرعوب و وابسته به خود ساخته است. در چنین وضعیتی لازم است ایران ضمن افزایش فعالیت دیپلماتیک از ظرفیت‌های خود برای حضور بیشتر در این منطقه و بی‌اثر نمودن اقدامات دشمنان اقدام نماید.

سؤال تحقیق:

پیامدهای امنیتی ناشی از حضور کشورهای منطقه‌ای در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چیست؟

هدف تحقیق:

تبیین و شناسایی این پیامدهای امنیتی و ارائه راهکارهایی جهت مقابله با آن

ادبیات و مبانی نظری تحقیق:

آشنایی با کشور آذربایجان:

- جمهوری آذربایجان بزرگترین کشور منطقه قفقاز بوده و در مرز آسیا و اروپا و در کنار دریای مازندران قرار دارد. پایتخت آن باکو است. با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، کشور فعلی جمهوری آذربایجان، در روز ۳۰ اوت ۱۹۹۱ اعلام استقلال کرد. نوع حکومت جمهوری آذربایجان، جمهوری پارلمانی چند حزبی با یک مجلس قانون‌گذاری است. این جمهوری سکولار بوده و از سال ۲۰۰۱ به عضویت شورای اروپا درآمده است. منطقه آذربایجان تا پیش از عهدنامه‌های ترکمنچای و گلستان جزء ایران بوده است. (فرهیخته، ۱۳۹۲: ۵۱)

کشورهای ایران در جنوب، ارمنستان و ترکیه در غرب، گرجستان در شمال غربی و روسیه در شمال آذربایجان قرار دارند. این کشور دارای مرز آبی با کشورهای ترکمنستان و قزاقستان در کناره دریای مازندران است. جمعیت آذربایجان در سال ۲۰۱۸ حدود ۱۰/۱۲۵ میلیون نفر بوده است. (حسینی تقی‌آباد، ۱۳۹۴: ۱۵)

- منظور از کشور جمهوری آذربایجان، کشوری در همسایگی شمالی ایران است که در حد فاصل دو نصف النهار ۴۴۵۰ و ۵۰۵۱ شرقی و دو مدار ۳۸۲۵ و ۴۱۵۵ شمالی واقع شده است. (احمدیان، ۱۳۸۹: ۳۱)

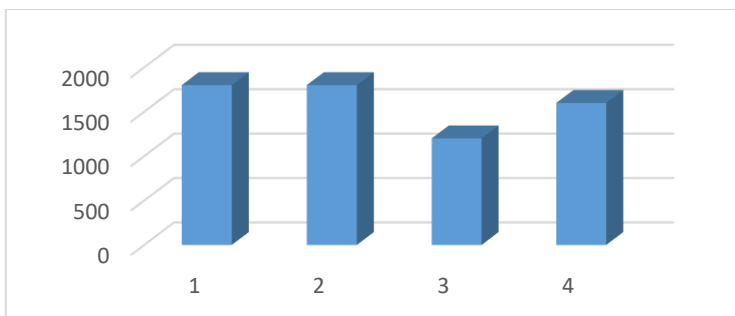

شکل - ۱: قفقاز و موقعیت ژئوپلیتیک جمهوری آذربایجان در آن

از ۱۹۲۲ تا ۱۹۳۶، این کشور بخشی از جمهوری سوسیالیستی ماورای قفقاز شوروی بود و مانند گرجستان و ارمنستان، دچار گسترش شهرنشینی شد و با پیشرفت‌های گسترده اقتصادی، صنعتی شد. در این جمهوری آموزش به زبان آذربایجانی بود و مقامات مهم اجرایی آذربایجانی بودند. در سال‌های ۱۹۸۸ و ۱۹۹۰، خشونت ضد ارمنیان به ترتیب در سومقائیت، و باکو بروز کرد و نتیجتاً در ۱۹۹۰ حکومت مسکو دست به عملیات نظامی علیه جمهوری آذربایجان زد. (<http://www.azerbaijan.com>)

جمهوری آذربایجان به ۵۹ بخش، ۱۱ شهر و ۱ جمهوری خودمختار تقسیم شده است. علاوه بر این این کشور به ۱۰ ناحیه اقتصادی تقسیم شده است. هر ناحیه اقتصادی شامل چند بخش می‌باشد. (احمدیان، ۱۳۸۹: ۵۳) شهرهای مهم آن عبارتند از: باکو - گنجه - لنکران - سومقائیت - رسول‌زاده - مینگچویر - بیله جری. استعداد کل نیروهای مسلح آذربایجان نیز بین ۶۵ تا ۹۰ هزار نفر ذکر می‌شود و بودجه دفاعی این کشور طی سال‌های اخیر سالیانه بین ۱۳۰ تا ۱۶۰ میلیون دلار ذکر

شده است. (<http://www.azerbaijan.com>) هزینه‌های دفاعی آذربایجان طی سال ۲۰۲۰ میلادی ۱.۶ میلیارد دلار بوده و هر آذری طی این سال به طور متوسط ۱۶۰ دلار برای دفاع کشور هزینه نموده است. این در حالی است که در ارمنستان هر ارمنی ۱۵۵ دلار برای دفاع هزینه نموده است.

شکل-۲: مقایسه بودجه نظامی جمهوری آذربایجان طی چهار سال اخیر

(مرادیان، ۱۳۹۹)

مسائل مورد مناقشه

در پی گسسته شدن اتحاد جماهیر شوروی و آغاز درگیری‌های قومی، تعداد کثیری از ساکنان ارمنی منطقه قره‌باغ با مداخله ارتش جمهوری ارمنستان موفق به کنترل شش ناحیه غیر ارمنی نشین شدند. (آریایی، ۱۳۹۶: ۴۷) تا قبل از مناقشه اخیر، جمهوری قره‌باغ که کنترل بخشی از اراضی جمهوری آذربایجان را داشت. در اثر جنگ‌های مکرر، حدود یک میلیون اهالی آذری و ارمنی جنگ‌زده این منطقه بی‌خانمان گشته و هنوز تعداد کثیری در پناهگاه‌های موقتی و نیمه موقتی به‌سر می‌برند.

اندکی بعد از استقلال این جمهوری، در پی احساسات ضد ارمنی و قتل‌عام مردم ارمنی در باکو، سومقاییت، گنجه و دیگر شهرها، ارمنه قره‌باغ جهت جلوگیری از ادامه کشتار و جهت پیوستن دوباره به سرزمین مادری خود ارمنستان اقدام به

برگزاری رفتارندوم کردند که با حمله نظامی و کشتار مردم توسط ارتش جمهوری آذربایجان منجر گردید. جمهوری آرتساخ در قره باغ (با نام باستانی آرتساخ) ظهور کرد و توسط سه کشور غیر عضو سازمان ملل به رسمیت شناخته شده و دارای دفاتر دیپلماتیک در سراسر جهان است. جمهوری خودمختار نخجوان و خودمختار قره‌باغ کوهستانی به‌طور دوزوره هنوز بخشی از آذربایجان شمرده می‌شود گرچه به‌طور دوفاکتو پس از جنگ کشور مستقلی بوده است. ناحیه قره‌باغ و هفت بخش پیرامون آن واقع در جنوب غربی جمهوری آذربایجان در جریان جنگ قرمباغ از آذربایجان جدا شده‌اند. (آشوری، ۱۳۹۸: ۲۳)

حضور کشورهای منطقه‌ای در جمهوری آذربایجان

منطقه آذربایجان یک منطقه ژئواستراتژیکی است که در آن منافع لیالات متحده آمریکا، اروپا، روسیه، ایران، رژیم صهیونیستی، ترکیه و اخیراً عربستان به هم گره خورده است. در آینده نزدیک این منطقه در احیای «جاده ابریشم» که از دیرباز وسیله ارتباطی بین آسیای مرکزی، اروپا و خاور نزدیک بود، نقش قلیل توجهی را ایفاء خواهد کرد و خطوط انتقال انرژی بایستی منابع انرژی حوزه دریای مازندران را از این مسیر به بازارهای جهانی انتقال دهد. چنین موقعیت جغرافیایی، با کشف منابع انرژی دریای مازندران و بحث انتقال منابع انرژی این حوزه به بازارهای جهانی، باعث اهمیت بیشتر کشور آذربایجان در معادلات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است. از جمله منابع معدنی قفقاز، نفت می‌باشد که بزرگترین منطقه نفتی این منطقه در باکو قرار دارد. باکو بزرگترین شهر قفقاز و مرکز جمهوری آذربایجان است و از دهه ۱۸۷۰ میلادی یعنی از آغاز پیدایش صنعت نفت در روسیه، بزرگترین مرکز تولید نفت به شمار می‌آید. (<https://www.borna.news>)

در سال‌های اخیر رقابت و کشمکش فشرده‌ای میان دو محور شمالی- جنوبی (ایران - روسیه) با محور شرقی- غربی (آمریکا- ترکیه) و در واقع محور ناتو برسر مسیر

انتقال انرژی برقرار بوده است. (احمدیان، ۱۳۸۹: ۶۷) کشور آذربایجان با مشاهده بی‌نتیجه بودن تلاش برای پیوستن به ناتو و حل مشکلات از طریق ارتباط نظامی با غرب، در جهت مقابله با کشور ارمنستان، به تقویت جدی روابط خود با رژیم صهیونیستی و ترکیه پرداخته و تلاش دارد تا ارتباطی آموزشی و تجهیزاتی با این دو برقرار کند تا بدین طریق هم به بازسازی و تقویت ارتش خود بپردازد هم بتواند در مناقشه قره‌باغ از توان حمایتی و پشتیبانی آنان استفاده نماید. (دیوسالار، خانمحمدی، ۱۳۹۶: ۱۲۲)

چگونگی و چرایی شکل‌گیری اتحادها:

مهمترین نظریه در تبیین ماهیت و شکل روابط و همکاری بین دولت‌ها (نظریه اتحاد) است تعریف واحدی از اتحاد که مورد پذیرش همه نظریه پردازان روابط بین الملل باشد، وجود ندارد. مورگنتا، اتحادها را شکل ویژه‌ای از همکاری‌های بین المللی می‌داند که با موافقت نامه مکتوب و رسمی میان دو یا چند دولت برای مدت معینی و قصد پیشبرد منافع شان به ویژه در ارتباط با امنیت ملی ایجاد شده است. (رنجبر، ۱۳۹۲: ۲۷) استنفان ولت، اتحاد را آرایش رسمی یا غیررسمی برای همکاری‌های امنیتی بین دو یا چند دولت مستقل می‌داند و در مجموع اتحادها تعهدی برای حمایت متقابل نظامی در مقابل برخی از بازیگران خارجی در بعضی از شرایط ویژه هستند. اتحادهای سنتی بیشتر با مسائل نظامی شناخته می‌شوند، ولی در دنیای جدید اهداف سیاسی و اقتصادی در کنار اهداف نظامی مطرح هستند. (توسلی رکن آبادی، ۱۳۸۹: ۳۵) فنوال، بحث توازن تهدید را در مقابل توازن قدرت مطرح کرده و معتقد است دولت‌ها بر اساس تهدیداتی که برای خویشتن متصور هستند به سمت اتحاد می‌روند. (فغانی، ۱۳۷۸: ۵۳) احساس تهدید موجب نزدیکی و اتحاد کشورهایی می‌شود که نه تنها اشتراک چندانی با هم ندارند، بلکه ممکن است رقیب هم باشند، یعنی دو کشور از دو ائتلاف رقیب نیز می‌توانند با هم متحد شوند. منبع

این اتحاد نیازمند حس همدلی و همدردی نیست، بلکه منافع یا تهدیدات مشترک زمینه‌ساز آن است. (اسدی کیا، ۱۳۹۲: ۲۴)

روش شناسی تحقیق:

این تحقیق از نوع کاربردی است. زیرا در این تحقیق سعی شده است تبعات حضور کشورهای منطقه‌ای در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی ج.ا.ایران مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته و مسئولین می‌توانند از نتایج بدست آمده از این تحقیق در روابط خارجی بین نظام و ج.ا.آذربایجان استفاده بهینه نمایند. از سوی دیگر چون نتایج این تحقیق می‌تواند به توسعه مطالعات در این حوزه مساعدت نماید، لذا کاربردی - توسعه‌ای نیز می‌باشد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

اهداف حضور رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان:

روابط جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی طی سالیان اخیر شاهد جهش‌های بزرگی بوده است، تا حدی که «بنیامین نتانیاهو»، نخست وزیر رژیم صهیونیستی، در سیزدهم دسامبر ۲۰۱۹ تصمیم می‌گیرد پس از گذشت حدود ۲۲ سال از سفر شبانه و محرمانه و کوتاه خود به «باکو» در سال ۱۹۹۷، این بار سفری علنی و توأم با مانورهای سیاسی و تبلیغاتی به پایتخت جمهوری آذربایجان داشته باشد. (<https://www.irna.ir/news>) دو طرف همچنین در حال رایزنی جهت گشایش سفارتخانه جمهوری آذربایجان در رژیم صهیونیستی هستند و اقدامات اولیه نیز انجام شده است. اگرچه بدون سفارت نیز روابط جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی بسیار گسترده است، حجم خریدهای تسلیحاتی جمهوری آذربایجان از رژیم صهیونیستی، به بیش از ۵ میلیارد دلار رسیده و نفوذ رژیم صهیونیستی در ساختار امنیتی و اطلاعاتی جمهوری آذربایجان کاملاً مشهود است. (رنجبر، ۱۳۹۲: ۱۵) از

مهمترین ترندهای مقالات رژیم صهیونیستی و یهودیان آذربایجان برای تقویت روابط، مظلوم‌نمایی تاریخی هر دو قوم و ملت آذری و یهودی در راه دفاع از سرزمینشان است. به دیگر سخن، از آنجایی که بین دو جمهوری آذربایجان و ارمنستان اختلافات گرد و خاک گرفته تاریخی وجود دارد و در کشمکش‌ها و ستیزهای سرزمینی، بسیاری از مردمان هر دو قوم (یهود و آذری) جانشان را از دست داده‌اند؛ صهیونیست‌ها از این وجه مشترک (به ادعای خودشان) در جهت نزدیکی و پیوند تاریخ دو ملت یهود و آذربایجان و در راستای اهداف خود نهایت استفاده را به عمل می‌آورند این مسئله در بیانیه‌های مقامات هر دو کشور به خوبی آشکار است. (توسلی رکن آبادی، ۱۷:۱۳۸۹) رهبران باکو در تلاش برای برقراری روابط با اسرائیل با اهداف تاکتیکی در منطقه قفقاز هستند. آنها از برقراری رابطه با اسرائیل اهدافی مانند استفاده از نفوذ لابی‌های صهیونیستی و یهودی در آمریکا در برابر لابی‌های ارمنی، استفاده از تجهیزات پیشرفته نظامی و کشاورزی این رژیم برای مدرن‌سازی ارتش و بخش کشاورزی و همچنین تثبیت جایگاه خود در منطقه و موازنه نسبی با نفوذ روسیه و ایران را دنبال می‌کنند. تل‌آویو نیز اهدافی همچون تأمین امنیت انرژی، سرمایه‌گذاری در بخشهای کشاورزی و نظامی آذربایجان، رصد فعالیت‌های نظامی و هسته‌ای ایران، حضور در منطقه و مقابله با اسلام‌گرایی را در روابط خویش با جمهوری آذربایجان دنبال می‌کند. (احمدی، پیرآن، ۴۴:۱۳۹۶) به طور کلی وقتی که روابط رژیم صهیونیستی با جمهوری‌های شوروی سابق و به ویژه ج. آذربایجان بررسی گردد، هدف‌هایی در سیاست خارجی آن قابل شناسایی است. این اهداف وابسته به هم بدین شرح‌اند:

- خودداری از تاکید بر جهان عرب در «خاورمیانه بزرگ‌تر».

- تقویت و برقراری با کشورهای مسلمان میانه رو ضمن گسترش بازارهایی برای فروش تسلیحاتی.

- بزرگ‌نمایی تهدید ایران و اسلام‌گرایی. (جهان بزرگی، ۱۳۸۸: ۴۳)

- برجسته نمودن موفقیت‌های سیاست خارجی رژیم صهیونیستی در برقراری روابط با کشورهای جهان اسلام.

- کنترل و تحدید رژیم‌های متخاصم و ممانعت از گسترش اسلام و به ویژه شیعیان.

- حضور در مرزهای شمالی ایران، یکی از مهم‌ترین اهداف رژیم صهیونیستی در روابط با ج. آذربایجان است. (احمدیان، ۱۳۸۹: ۱۴۸)

- تضمین حمایت از جوامع یهودی بومی به عنوان کشوری که براساس هویت مذهبی شکل گرفته است. (رنجبر، ۱۳۹۲: ۲۹)

رژیم صهیونیستی با توجه به نزدیکی تاریخی آذربایجان به ایران، نگاهی استراتژیک به توسعه حوزه نفوذ خود در جمهوری آذربایجان داشته و این امر را با برنامه‌ای دقیق و فارغ از تبلیغات و هیاهو به پیش می‌برد. (<https://www.irna.ir/news>) دکترین پیرامونی تل‌آویو به گونه‌ای ترسیم شده که گسترش روابط نزدیک با کشورهای مسلمان غیر عرب منطقه غرب آسیا مبنای آن بود. ترکیه و ایران پیش از انقلاب، همزمان دو هدف اصلی این سیاست بوده‌اند. اما پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و به قدرت رسیدن اسلام‌گرایان در ترکیه (در قالب حزب عدالت و توسعه)، دکترین اتحاد پیرامونی را با چالشی جدی مواجه کرد. در چنین شرایطی، از نظر تل‌آویو، آنکارا در بهترین حالت، دولتی غیردوست به شمار می‌آید و تهران تهدیدی نامبارک است. (فغانی، ۱۳۷۸: ۴۱) با این وضعیت، طبیعی است که رژیم صهیونیستی به دنبال متحدان جدیدی برای پیشبرد دکترین اتحاد پیرامونی است. نگرانی‌های امنیتی رژیم صهیونیستی از ناحیه ایران عاملی کلیدی در گسترش روابط این رژیم با جمهوری آذربایجان است. تلاش‌های ایران برای دستیابی به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای از نظر اسرائیل چالشی جدی برای امنیت این رژیم به شمار می‌رود. این رژیم برای رفع

نگرانی خود، استراتژی دیپلماسی فعال را در مناطق پیرامونی ایران آغاز کرده است. (قاسمی، ۱۳۹۶: ۱۱) لیبرمن وزیر خارجه اسبق اسرائیل، در سال ۲۰۱۰ اعلام نمود که آذربایجان برای رژیم صهیونیستی مهم‌تر از فرانسه است، این موضع‌گیری اهمیت باکو در سیاست خارجی و تمایل مقامات این رژیم برای اتحاد استراتژیک با باکو است. (کاظمی، ۱۳۸۷: ۵۷)

همکاری و هماهنگی بسیار نزدیکی بین سرویس‌های امنیتی و اطلاعاتی جمهوری آذربایجان با سازمان صهیونیستی موساد وجود دارد که مهم‌ترین نمود آن همکاری جمهوری آذربایجان با موساد در ترور دانشمندان هسته‌ای و پرواز پهپاد تجسسی جمهوری آذربایجان بر فراز تاسیسات نطنز در داخل خاک جمهوری اسلامی ایران بود. (امیدی و خیری، ۱۳۹۷: ۳۵) این در حالی است که نیاز مبرم آذربایجان به تکنولوژی‌های پیشرفته پیشرفت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری خارجی و نبود این امکانات در منطقه قفقاز جنوبی، مقامات جمهوری آذربایجان را متقاعد کرده که با برقراری رابطه با رژیم صهیونیستی که دارای تکنولوژی پیشرفته در بخش‌های صنعت کشاورزی و همچنین دارای سرمایه‌های لازم برای سرمایه‌گذاری است می‌تواند به اقتصاد آذربایجان کمک کند. وجود ذخایر عظیم انرژی در سواحل آذربایجان که در حدود هفت میلیارد بشکه نفت خام و ۳۵ تریلیون فوت مکعب گاز طبیعی است این کشور را به بازیگری مطرح در بازار صنایع انرژی تبدیل کرده است. (دانشکده امنیت ملی، ۱۳۸۶: ۳۹) رژیم صهیونیستی تلاش‌های دیپلماتیک زیادی برای سرمایه‌گذاری در حوزه‌های نفتی و گازی آذربایجان انجام داده و بیشترین حجم روابط تجاری میان باکو و تل‌آویو مربوط به فعالیت در زمینه انرژی است. (امیدی و خیری، ۱۳۹۷: ۳۸) در این حوزه رژیم صهیونیستی تلاش می‌کند، مانع شکل‌گیری و ایجاد همکاری‌های مشترک منطقه‌ای شود. این رژیم به خوبی می‌داند پتانسیل خوبی جهت همکاری بین ایران و جمهوری آذربایجان و روسیه در حوزه انرژی وجود دارد، به همین دلیل به

هر طریق ممکن تلاش می‌کند، مانع شکل‌گیری چنین همکاری‌هایی شود. نتیجه این راهبرد این است که امروز مشاهده می‌کنیم که اعلام می‌شود، جمهوری آذربایجان ۴۰ درصد نفت مورد نیاز رژیم صهیونیستی را از طریق خط لوله باکو-تفلیس-جیهان تامین می‌کند و این موضوع بسیار قابل تاملی است که یک کشور اسلامی تامین‌کننده بخش اعظم نیاز رژیم صهیونیستی به انرژی است. (چیتساز، ۱۳۹۳: ۸۳)

اهداف آذربایجان در ایجاد و گسترش روابط با اسرائیل

راهبرد آذربایجان در نزدیکی با رژیم صهیونیستی به نیازهای ذاتی این کشور باز می‌گردد. این کشور پس از استقلال از یک ضعف اقتصادی و سیاسی رنج می‌برد و برای فائق آمدن بر این مشکلات به دنبال راه‌حلی بوده است. مقامات آذری از نزدیکی به رژیم صهیونیستی چندین هدف را پیگیری می‌کنند:

- ایجاد ارتباط با آمریکا و کشورهای اروپایی از طریق رژیم صهیونیستی.
- استفاده از کمک‌ها و مساعدت‌های رژیم صهیونیستی برای سرمایه‌گذاری در آذربایجان. (کاظمی، ۱۳۸۷: ۵۲)
- استفاده از لابی یهود در مقابل لابی ارامنه در کنگره آمریکا در جهت متوقف کردن مصوبه ۹۰۷ کنگره آمریکا که تحت فشار لابی ارامنه علیه آذربایجان تصویب شد.
- مبارزه با اسلام‌گرایی و تروریسم.
- جذب تکنولوژی جدید و بازسازی صنایع و آموزش کادر فنی و پزشکی. (قاسمی، ۱۳۹۶: ۱۹)
- مشارکت رژیم صهیونیستی در تامین امنیت خط لوله نفت باکو

o تقویت بنیه نظامی آذربایجان با استفاده از امکانات رژیم صهیونیستی: این رژیم دومین خریدار عمده نفت آذربایجان است و در قبال آن تجهیزات نظامی به آذربایجان صادر می‌کند. (فغانی، ۱۳۷۸: ۷۳)

جمهوری آذربایجان از زمان استقلال در سال ۱۹۹۱ درگیر تنش با ارمنستان بوده است. ارمنستان توانسته بود منطقه قره‌باغ کوهستانی و هفت منطقه اطراف آن را که در مجامع بین‌المللی جزئی از خاک آذربایجان به شمار می‌رود را به اشغال خود درآورد. در واقع، مهمترین چالش سیاسی، نظامی و امنیتی باکو از نظر مقامات این کشور، تجاوز ارمنستان به خاک این کشور است. تجاوزی که در اثر آن ۱۶ درصد از خاک این کشور توسط نیروهای ارمنی تصرف شده و در اثر این مناقشه ۵۸۶ هزار نفر آذری ساکن قره‌باغ به مناطق اطراف آواره شده‌اند. به رغم اینکه شورای امنیت با صدور چهار قطعنامه ۸۲۲، ۵۳۸، ۸۷۴، ۸۸۴ اشغال قره‌باغ را محکوم کرده و خواستار خروج نیروهای ارمنی از مناطق اشغالی شده، گروه مینسک متشکل از روسیه، فرانسه و آمریکا تاکنون اقدامی جهت آزادسازی مناطق اشغالی آذربایجان انجام نداده‌اند. (احمدی و پیرآن، ۱۳۹۶: ۶۲) در چنین شرایطی، باکو برای ایجاد تعادل در برابر فشارهای سیاسی روسیه از یک طرف و آزادسازی اراضی اشغالی خود از دست ارمنستان از طرف دیگر، استراتژی سیاسی اتحاد بیشتر با ترکیه و ائتلاف با غرب و رژیم صهیونیستی را در پیش گرفته است. (امیدی و خیری، ۱۳۹۷: ۱۵) برای باکو، داشتن رابطه با رژیم صهیونیستی مسئله مهمی است؛ زیرا این رژیم در مناقشه قره‌باغ از موضع آذربایجان حمایت می‌کند. آموزش و مدرنیزه کردن ارتش آذربایجان بخش مهمی از همکاری‌های نظامی و امنیتی میان باکو و تل‌آویو است. کمی بعد از جنگ جمهوری آذربایجان و ارمنستان، اسرائیلی‌ها به آموزش نظامی نیروهای آذربایجانی مشغول شدند. (کاظمی، ۱۳۸۷: ۴۶) صنایع نظامی رژیم صهیونیستی سیستم‌های ضد تانک، سیستم‌های هوایی پیشرفته و سیستم دفاع هوایی، تجهیزات ضد پیاده نظام در

اختیار ارتش آذربایجان قرار می‌دهد. (امیدی و خیری، ۱۳۹۷: ۲۹) همچنین اسرائیل به این جمهوری کمک می‌کند هواپیماهای بدون سرنشین در این کشور تولید شود. رژیم صهیونیستی در تجهیز نیروی دریایی آذربایجان نیز نقشی جدی برعهده دارد. فروش ۱۲ فروند کشتی برای محافظت از سواحل آذربایجان در دریای خزر در سال ۲۰۱۴ بخشی از همکاری نظامی طرفین در حوزه دریایی است. (فغانی، ۱۳۷۸: ۶۱) در سال ۲۰۱۶ روزنامه‌های اسرائیلی از قصد این رژیم برای تحویل تعداد بیشتری هواپیمای بدون سرنشین به باکو خبر دادند. هواپیماهایی که در نبرد مهم ۲۰۲۰ با ارمنستان نقش مهمی در موفقیت نیروهای آذربایجانی داشتند. این مسئله به اعتراض ارمنستان و آرامنه علیه تل‌آویو منجر شد. باکو خود را به عنوان دومین بازار بزرگ محصولات نظامی رژیم صهیونیستی شناسانده است.

پروژه نفوذ رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان:

روابط رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان بر این محور متمرکز بوده که در چارچوب طرح‌هایی مانند «طرح ماشاوا»، این رژیم کوشیده در مراکز حساس جمهوری آذربایجان نفوذ کند. اکنون ثابت شده این طرح، یک طرح گسترده امنیتی و جاسوسی صهیونیستی است و کسانی که در این دوره‌های توجیهی این طرح شرکت داشتند، با حمایت صهیونیست‌ها به سرعت پله‌های رشد و ترقی را طی کردند. (اسدی کیا، ۱۳۹۲: ۷۲) موضوع مناسبات جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی موضوع بسیار مهمی است، چون با امنیت ملی ایران ارتباط پیدا می‌کند، اما متأسفانه در برآوردهای کشورهای کشورمان کمتر مورد توجه واقع شده است. (امیدی و خیری، ۱۳۹۷: ۵۸) رژیم صهیونیستی تمام تلاش خود را به کار برده تا فضای دیپلماسی جمهوری آذربایجان را به سمتی سوق دهد که روابط باکو- تل‌آویو را برای افکار عمومی جمهوری آذربایجان سودمند بازنمایی نماید. در همین راستا رژیم صهیونیستی از مناقشه «قره‌باغ» به میزان زیادی بهره برداری می‌کند. طی جنگ اخیر

در سال ۲۰۲۰ در منطقه قراباغ، رسانه‌های جمهوری آذربایجان هیاهوی تبلیغاتی و جنجال رسانه‌ای بزرگی در انعکاس باصطلاح کمک‌های تسلیحانی رژیم صهیونیستی به باکو در این جنگ به راه انداختند. هدف مشترک این جنجال‌ها این بود که اینگونه القاء شود، تسلیحات و تجهیزات نظامی رژیم صهیونیستی بوده که موجب پیروزی‌هایی برای جمهوری آذربایجان در این جنگ شده است.

طی ده سال اخیر ده‌ها موسسه و مرکز صهیونیستی به بهانه‌های مختلفی مانند فعالیت‌های آموزشی، فرهنگی، تبلیغی، خیریه و غیره در جمهوری آذربایجان تاسیس شده است. (احمدیان، ۱۳۹۸: ۱۱۰) از دیگر اهداف این راهبرد که شکل فرهنگی به خود گرفته است، زدودن و از بین بردن تمام آثار و نشانه‌های تاریخی، تمدنی، ادبی و فرهنگی ایران در جمهوری آذربایجان است. در این راستا، هر موضوع و مسئله مشترکی که بین جمهوری آذربایجان و ایران وجود دارد، مانند نظامی گنجوی مصادره شده و آثاری مانند سنگ نوشته‌های فارسی مقبره نظامی گنجوی یا معماری ایرانی از بین برده می‌شوند. هدف عمده آن ایجاد جنگ روانی علیه ج.ا.ایران نیز می‌باشد. از چندی پیش دولت آذربایجان تمام فعالیت‌های کمیته امداد امام خمینی (ره) را ابتدا در باکو و مناطق مختلف آذربایجان ممنوع کرد. تل‌آویو تلاش‌های گسترده و سرمایه‌گذاری قابل توجهی را در زمینه محتوای کتاب‌های درسی جمهوری آذربایجان انجام داده تا نشانه‌ای از اسلام اصیل در آنها وجود نداشته باشد و در عین حال تاریخ جمهوری آذربایجان، تاریخ تحریف شده‌ای باشد، به گونه‌ای که هیچ نقطه اشتراکی با تاریخ ایران در آن مشاهده نشود. (<https://www.irna.ir/news>)

ذیل پروژه نفوذ همه جانبه رژیم صهیونیستی در جمهوری آذربایجان، نفوذ رسانه‌ای خاصی را نیز دنبال می‌شود که مهمترین آنها بهبود وجه این رژیم، از بین بردن انگ اشغالگری و تجاوز صهیونیست‌ها در فلسطین اشغالی و مشروع جلوه دادن تاسیس

این رژیم در سرزمین‌های اشغالی در افکار عمومی جمهوری آذربایجان از طریق فضای رسانه‌ای و جراید این کشور است. (تقوی اصل، ۱۳۹۹: ۴۹)

اسکان یهودیان در جمهوری آذربایجان و یهودی سازی این کشور

اسکان یهودیان در جمهوری آذربایجان و یهودی سازی این کشور در جریان است. این راهبرده به دو روش در حال پیاده سازی است: آهارسازی از تعداد یهودیان جمهوری آذربایجان و خرید املاک در باکو و مناطق حساس این جمهوری. (احمدیان، ۱۳۹۶: ۷۴) این بدین معناست که رژیم صهیونیستی در حال مقدمه سازی جهت اسکان ۸۰۰ هزار یهودی در جمهوری آذربایجان است، چون یکی از راهبردهای این رژیم جهت مقابله با یهودیان ناراضی سرزمین‌های اشغالی انتقال و اسکان آنها در جمهوری آذربایجان است، به ویژه بعد از شکست طرح اسکان آنها در آرژانتین، هم اکنون گزینه جمهوری آذربایجان به قوت در مورد این یهودیان مطرح است و به نظر می‌رسد، زمینه اجرایی شدن آن از دید جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی در حال انجام است. (غلامعلیان، ۱۳۹۶: ۱۲۲)

روابط جمهوری آذربایجان با عربستان و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس:

در سال ۲۰۱۹ قائم مقام وزارت دفاع ج.آذربایجان که برای دیداری رسمی به ریاض سفر کرده و با رئیس ستاد مشترک نیروهای مسلح عربستان سعودی دیدار نمود که طی آن طرفین چشم‌انداز توسعه روابط نظامی، فنی و آموزشی مورد بحث قرار دادند. برخی منابع غیر رسمی از انجام چندین مرحله ملاقات‌های محرمانه و سری بین مقامات ریاض و تل‌آویو با یکدیگر با مشارکت، رایزنی و میزبانی باکو خبر داده‌اند که همچنان نیز ادامه دارد. همین منابع به دریافت کمک‌های قابل توجه مالی نیز توسط آذربایجان از سوی ریاض نیز اذعان نمودند. (چشمه اعلایی، ۱۳۹۷: ۴۹)

آذربایجان و قطر نیز روابط دیپلماتیک را در سال ۱۹۹۴ برقرار کرده و در سال ۲۰۱۹،

۲۵ امین سالگرد روابط دیپلماتیک خود را جشن گرفتند. طی همان سال، حجم معاملات مالی بین دو کشور به حدود ۴۷ میلیون دلار بود. سرمایه‌گذاری در صندوق دارایی مستقل آذربایجان در قطر اکنون حدود ۱۰۰ میلیون دلار است. (چشمه‌اعلایی، ۱۳۹۷: ۵۳) همچنین از ابتدای سال جاری میلادی (۲۰۲۱) بیش از ۶۰۰۰ معامله ملکی و شخصی توسط قطری‌ها با آژانس‌های املاک آذربایجان به ثبت رسیده است.

اگرچه بحران اخیر قره باغ و بمباران و موشک باران شهرها دو کشور تا حد زیادی این رویه را کند ساخته بود، اما با گذشت زمان، میزان معاملات و تراکش‌های مالی این حوزه افزایش قابل توجهی خواهد یافت. کشورهایایی چون مصر، عربستان سعودی، اردن، قطر، کویت، لبنان، مراکش، عراق و فلسطین نیز در آذربایجان سفارت دارند. باکو امیدوار شد که از ظرفیت سرمایه‌گذاری کشورهای ثروتمند عربی استفاده کند. (احمدیان، ۱۳۸۹: ۱۳۲) یکی از مهمترین اهداف باکو از توسعه مناسبات با اعراب به عنوان اعضای سازمان همکاری اسلامی، اعمال فشار بر ارمنستان و استفاده از لابی اعراب و کشورهای اسلامی برای حل مناقشه قره‌باغ به نفع خود می‌باشد. (احمدیان، ۱۳۹۶: ۸۲) اغلب کشورهای عربی همچون عربستان سعودی، امارات، قطر، کویت، بحرین و عمان در زمره کشورهای هستند که در ارمنستان سفارت ندارند و در روابط دوجانبه و اجلاس‌های بین‌المللی و به ویژه در مناقشه ۲۰۲۰ از مواضع جمهوری آذربایجان حمایت نموده‌اند. (<https://www.farsnews.ir>)

روابط و حضور ترکیه در جمهوری آذربایجان:

جمهوری آذربایجان در طی حدود سه دهه گذشته روابطی عمیق و در سطح راهبردی و ویژه با ترکیه داشته است و حتی برخی از مقامات دو کشور روابط طرفین را تحت عنوان (یک ملت، دو دولت) ارزیابی می‌کنند. (عطایی، شیپانی، ۱۳۹۰: ۱۴۷) این روبرط پس از مناقشه اخیر این کشور با ارمنستان (سال ۲۰۲۰) و حمایت گسترده

ترکیه از ج. آذربایجان، بیش از پیش گسترش یافته است. (<https://www.farsnews.ir>) آمریکا در طرفدار گسترش روابط ترکیه با جمهوری آذربایجان است. مناسبات نزدیک ترکیه با منطقه قفقاز به اندازه مناسبات این کشور با خاورمیانه و دنیای اسلام از اهمیت برخوردار است، چرا که اقدامات جدید ترکیه، انعکاس دهنده سیاست خارجی چند بعدی جدید این کشور است. اساساً ترکیه خود را یک قدرت و بازیگر با نفوذ در منطقه در نظر گرفته و سیاست‌هایش را بر این مبنای طراحی و اجرا می‌کند. (عطایی، شیبانی، ۱۳۹۰: ۱۴۹) در این بین با توجه به سفر اخیر اردوغان به باکو و احتمال تشکیل ارتش مشترک بین ترکیه و جمهوری آذربایجان برای مقابله با انتقام احتمالی ارمنستان از شکست اخیر در سال ۲۰۲۰، روابط نظامی و امنیتی آنکارا- باکو وارد نقطه عطف و حساس خود شده است.

جمهوری آذربایجان اهمیت زیادی برای ترکیه دارد. این کشور در همسایگی با ارمنستان قرار دارد و ارمنستان نیز از سال‌های دور به دلیل کشتار ارمنه در ترکیه موضعی ضد ترکی داشته و درصدد تلافی است. گذشته از این نیز ارمنستان یکی از مراکز رفت و آمد کردهای پ.ک.ک است و این مهم یک نگرانی قلیل توجهه از سوی ترکیه نسبت به رفتار ارمنستان است. ضمن آنکه حضور نظامی ترکیه در آذربایجان می‌تواند وزن سیاسی ترکیه در برابر روسیه را نیز افزایش دهد و با توجه به عضویت ترکیه در ناتو و همسویی این کشور با آمریکا، مورد استقبال کشورهای غربی نیز هست. (چشمه‌اعلایی، ۱۳۹۷: ۱۳۲) توسعه روابط مختلف در هر سطحی اعم از نظامی و امنیتی با ترکیه برای آذربایجان در واقع همکاری در مقابل یک دشمن مشترک خوانده می‌شود و اهمیت سیاسی زیادی برای هر دو کشور دارد. (عطایی، شیبانی، ۱۳۹۰: ۷۷)

همکاری‌های نظامی ترکیه با جمهوری آذربایجان گسترده است. ترکیه در صنایع دفاعی این کشور سرمایه‌گذاری کرده است و انواع و اقسام سلاح‌های برند و ساخت

ترکیه در جمهوری آذربایجان مونتاژ گردیده و رزمایش‌های مشترک بین دو کشور برقرار است. رژیم صهیونیستی نیز نگاه مثبتی به این امر دارد. از مهمترین دلایل این امر، کاهش نفوذ ایران در جمهوری آذربایجان است. بی‌شک دولت آذربایجان با طرح مسئله گسترش روابط نظامی با ترکیه می‌خواهد راه‌حلی درباره بحران قره‌باغ پیدا کند. به هر حال کشور کوچکی مانند جمهوری آذربایجان با پیوند امنیت ملی خود با کشور بزرگتری مثل ترکیه منافی را دنبال می‌کند. (قادری، ۱۳۹۸: ۱۲۲) معمولاً وقتی دو کشور دارای روابط نظامی و امنیتی هستند، علامت داشتن روابط خوب سیاسی دولت‌های دو کشور است. مشکل دولت آذربایجان حفظ تمامیت ارضی این کشور و حل مشکلات خود با ارمنستان است. (تراب‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۱۱) به دنبال باز تعریف ترکیه از موقعیت استراتژیک تاریخی و جغرافیایی خود در آغاز هزاره سوم این کشور در پی به دست گرفتن مجدد حق صادرات در معاملات انتقال در مناطق پیرامونی خود می‌باشد. (قادری، ۱۳۹۸: ۵۹) از لحاظ روابط فرهنگی نیز بین دو کشور از سال‌های گذشته توسط سازمان‌های دولتی و غیر دولتی، دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی مناسبات مطلوبی برقرار بوده است. دانشگاه قفقاز که توسط مؤسسات اقتصادی ترکیه در باکو تأسیس شد از لحاظ آموزشی از کیفیت مناسبی برخوردار است. (<https://www.farsnews.ir>) به طور کلی، روابط نزدیک میان جمهوری آذربایجان و ترکیه در ابعاد مختلف سیاسی-امنیتی، اقتصادی، انرژی، فرهنگی و غیره، جمهوری آذربایجان را به یک کشور مهم منطقه‌ای برای ترکیه تبذیل نموده است. (تراب‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۴۷)

پیامدهای امنیتی ناشی از حضور کشورهای منطقه‌ای در ج. آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

در ادوار مختلف تاریخ قفقاز همواره یکی از صحنه‌های مهم جنگ ایران با دشمنانش بوده است. از نتایج مثبت فروپاشی شوروی، رفع تهدید عمده در ضلع شمالی ایران

و متقابلاً افزایش ضریب امنیتی آن بود، اما به وجود آمدن چندین دولت جدید پس از این فروپاشی امکان آن را فراهم شد که سایر قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی در ورای مرزهای شمالی کشورمان به عنوان فرصت طلایی بهره گرفته و ضمن حضور سیاسی و اقتصادی در این منطقه، در خصوص ملاحظات امنیتی با ایران نیز به چالش برخیزند. جنگ‌های پی در پی، حضور ناتو، آمریکا و رژیم صهیونیستی، رویکرد ایران ستیزی، حضور بیگانگان و طراحی معادلات جدید مورد نظرشان، پان‌ترکیسم، پان‌آدریسم، رژیم حقوقی خزر، موضع دوگانه روسیه و... هر یک تأثیرات قابل توجهی بر مناطق پیرامونی به خصوص امنیت ملی ج.ا.ایران گذارده و وضعیت پیچیده‌تری را ایجاد نموده است. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۱: ۸۳)

تأثیر روابط و حضور رژیم صهیونیستی در ج.ا.ایران بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران:

"آیه بوده" یکی از اساتید دانشگاه عبری قدس اشغالی تشبیه جالبی را برای مناسبات جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی به کار می‌برد، آن را به «سندرم معشوقه» تشبیه می‌کند، هرچه روابط نزدیک و گسترده باشد، باز به دنبال گسترش بیشتر این روابط هستند. بنابراین لازم است نگاه ما به روابط جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی عمیق‌تر شود و نسبت به نگاه گذشته یک بازنگری جدی صورت گیرد. چرا که باکو و تل‌آویو در تلاش هستند، جمهوری آذربایجان را به پایگاه منطقه‌ای صهیونیسم تبدیل کنند. (کرملی، ۱۳۹۵: ۱۰۲) روابط آذربایجان و رژیم صهیونیستی بر ابعاد مختلف بر روابط تهران و باکو تأثیر منفی گذارده است؛ اما اگر امنیت و تهدید را در پیروی از رویکرد «باری بوزان» به پنج مقوله: نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی تقسیم کنیم، تهدیدات ناشی از روابط باکو و تل‌آویو بیشتر بر امنیت ملی ایران و در دو بخش نظامی و سیاسی تحت تأثیر می‌گذارد. مهمترین هدف رژیم صهیونیستی از ورود به جمهوری آذربایجان، ممانعت از حضور

جمهوری اسلامی ایران در این کشور است. (ترابزاده، ۱۳۹۸: ۹۶) مصادیق خاصی از تهدیدات امنیتی در مناسبات ج. آذربایجان و رژیم صهیونیستی وجود دارد که باید تهران را ملزم کند به این روابط حساسیت بیشتری داشته باشد. ج. آذربایجان اولین کشوری بود که در دسامبر سال ۲۰۱۴ یهپادی از آن به سمت سایت هسته‌ای نظنز حرکت کرد. بعدها مشخص شد در ترور دانشمندان هسته‌ای نیز باید به نقش باکو توجه نمود. بررسی‌های اطلاعاتی نشان می‌داد که باکو در طراحی ترور دانشمندان هسته‌ای ایران دست داشته و پس از شناسایی به جمهوری آذربایجان پناهنده می‌شود و باکو به وی پناهندگی سیاسی می‌دهد. این عمل نشان دهنده هماهنگی بین این جمهوری و رژیم صهیونیستی در زمینه مذکور است. (اعظمی، سلطانی، ۱۳۹۶: ۵۶) در عین حال این رژیم در تلاش است با استفاده از اقداماتی نظیر ایجاد سامانه‌های راداری پیشرفته و پایگاه‌های استراق سمع در مجاورت مرزهای ایران، انجام فعالیت‌های جاسوسی، موقعیت خود را در برابر ایران ارتقاء بخشیده و برای انجام عملیات ضربتی علیه ایران، آمادگی داشته باشد و همچنین آسیب‌پذیری جمهوری اسلامی ایران را نیز افزایش دهد. به همین دلایل مقام‌های ایرانی بارها از روابط دوستانه جمهوری آذربایجان با این رژیم اظهار نگرانی کرده و دولت آذربایجان را به همکاری با جاسوسان و تروریست‌های رژیم صهیونیستی متهم کرده‌اند. (احمدی و پیرآن، ۱۳۹۶: ۶۲) فارین پالیسی در سال ۲۰۱۲ گزارش داد که باکو به اسرائیل اجازه داده است که در صورت درگیری احتمالی بین تهران و تل آویو از پایگاه‌های نظامی جمهوری آذربایجان برای بمباران ایران استفاده کند که البته با انکار مقامات آذربایجان مواجه شد. از دید مقامات رژیم صهیونیستی ایران را دشمن شماره یک رژیم صهیونیستی است. (قاسمی، ۱۳۹۶: ۳۷) حضور این رژیم باعث ایجاد بستری مناسب جهت حضور ناتو و آمریکا در قفقاز جنوبی شده است. (نیاکویی و کریمی پور، ۱۳۹۷: ۴۱)

رژیم صهیونیستی به دنبال تضعیف اقتصادی ایران نیز هست. در چنین شرایطی اولویت استراتژیک این رژیم در توسعه روابط اقتصادی و دیپلماتیک با کشورهای آسیای میانه و قفقاز جلوگیری از گسترش نفوذ ایران و ممانعت از مشارکت ایران در پروژه‌های اقتصادی به خصوص پروژه‌های مرتبط با نفت و گاز این منطقه است. همکاری‌های سیاسی و اقتصادی باکو و تل‌آویو به کاهش حوزه نفوذ و تاثیرگذاری جمهوری اسلامی ایران در منطقه آذربایجان می‌انجامد. (اسدی کیا، ۱۳۹۲: ۶۱) از طرف دیگر تامین امنیت انرژی رژیم صهیونیستی می‌تواند زمین ضریب امنیتی آن را بالا برده و آسیب پذیری اش را در مقابل مخالفان و دشمنان نظیر ایران را کاهش دهد. مورد دیگر از اهداف رژیم صهیونیستی از حضور پرننگ در جمهوری آذربایجان، جلوگیری از شکل‌گیری نظم منطقه‌ای مطلوب ایران در منطقه قفقاز است. برای تحقق هدف مذکور تل‌آویو با استعانت از پروژه ایران هراسی، جمهوری اسلامی ایران را به عنوان تهدید کننده اصلی امنیت ملی نظام حکومتی و ثبات داخل دولت‌های منطقه حساس قفقاز جنوبی معرفی کرده و همچنین خطر گسترش بنیادگرایی اسلامی را تبلیغ می‌نماید. (رنجبر، ۱۳۹۲: ۵۹) اظهاراتی مبتنی بر این که جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی از ترس مشترک خود از اقدامات مخرب جمهوری اسلامی ایران در این منطقه به یکدیگر نیاز دارند از همین سیاست تل‌آویو ریشه می‌گیرد. (کاظمی، ۱۳۸۷: ۳۲) در یک کار تحقیقاتی که زیر نظر سام گاردینر، سرهنگ بازنشسته نیروی هوایی برای یک اندیشکده مرتبط با وزارت دفاع سوئد انجام شد، سناریوهای احتمالی برای حمله رژیم صهیونیستی به ایران مورد تصور قرار گرفت. گاردینر معتقد است با اجازه پرواز از آذربایجان، بزرگترین مشکل رژیم صهیونیستی که بنزین زدن جنگنده‌ها در آسمان بود حل می‌شود. اگر جنگنده‌ها از آذربایجان حرکت کنند، می‌توانند خیلی کمتر بنزین حمل کنند و به همین نسبت بیشتر موشک حمل کنند که امکان یک حمله موفقیت آمیز را بزرگتر می‌کند.

(<https://www.basirat.ir/fa/news>) به هر صورت با نگرش به رویکرد سیاست خارجی ایران به رژیم صهیونیستی از یکسو و با در نظر داشتن موارد واگرایی‌های ایران و آذربایجان در عرصه سیاست‌های خارجی و داخلی از سوی دیگر و همچنین وجود مشکلات فراوان بین جمهوری اسلامی ایران و غرب بویژه آمریکا و با تعداد نسبتاً زیادی از کشورهای مسلمان در غرب آسیا و خلیج فارس، عملاً اتحادی نانوخته میان این کشورها علیه جمهوری اسلامی ایران در مناطق مختلف پیرامونی پدید آمده است. بنابراین رژیم صهیونیستی از همه امکانات و ابزارهای خود در سطح جهان، منطقه و کشورهای هم‌مرز با ایران برای مقابله با نفوذ ایران استفاده خواهد کرد. (فغانی، ۱۳۷۸: ۱۱۳) همچنین، با توجه به تحریم تسلیحاتی سازمان همکاری و امنیت اروپا علیه ارمنستان و آذربایجان، اسرائیل منع مناسبی برای تامین نیازهای تسلیحاتی آذربایجان محسوب می‌شود. (اسدی کیا، ۱۳۹۲: ۲۳) جنگنده‌های اف ۱۵ و اف ۱۶ رژیم صهیونیستی در آذربایجان مستقر شده و در این مسیر همراهی دولت آلمان را نیز با خود داشته‌اند. اسرائیل از همه امکانات و ابزارهای خود در سطح جهان، منطقه و کشورهای هم‌مرز با ایران برای مقابله با نفوذ ایران استفاده خواهد کرد. (اعظمی، سلطانی، ۱۳۹۶: ۷۹)

اسناد افشا شده و ویکی لیکس نشان می‌دهد که اسرائیل حداقل برای یک دهه است که از خاک آذربایجان علیه ایران تجسس می‌کرده است. باکو نسبت به سند منتشر شده در ویکی لیکس مبنی بر استفاده رژیم صهیونیستی از خاک جمهوری آذربایجان برای جاسوسی علیه ایران واکنشی نشان نداد که از دید تحلیلگران این سکوت حمل بر رضایت و صحت ادعا گردید. (ترابزاده، ۱۳۹۸: ۱۳۱) این در شرایطی است افکار عمومی در آذربایجان تحت بمباران رسانه‌های صهیونیستی، غربی، ترکیه و آذربایجان است که عموماً تمامی اخبار علیه ایران است. به زعم برخی کارشناسان، آذربایجان به تسخیر رژیم صهیونیستی در آمده است. (اعظمی، سلطانی، ۱۳۹۶: ۱۰۹)

حضور عربستان در ج.آذربایجان و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران:

پس از آنکه ثامر السبهان، وزیر حکومت سعودی در امور خلیج فارس و چهره جنجالی و ضدایرانی و شیعه ستیز رژیم سعودی چندین بار در سال ۲۰۱۶ و اوایل ۲۰۱۷ به باکو سفر کرد و توانست الهام علی اف، رئیس جمهوری و ژنرال ذاکر حسن اف، وزیر دفاع جمهوری آذربایجان را به سمت همکاری نظامی و امنیتی با سعودی‌ها سوق دهد، گفتگوهای جدی میان باکو و ریاض برای همکاری نظامی آغاز شد. از چند ماه پیش نیز مجدداً تحرکات سعودی‌ها در منطقه قفقاز برای تقویت مناسبات با جمهوری آذربایجان شدت بیشتری یافته است. احتمالاً عربستان سعودی با باختن قافیه در خاورمیانه (رقابت میدانی در سوریه، عراق و یمن) به رقیب قدرتمند خود ایران، به فکر گشودن جبهه‌ای دیگر در عمق استراتژیک جمهوری اسلامی ایران افتاده است و در نتیجه مسجدی که قبلاً محل اجتماع وهابی‌ها بود در باکو مجدداً باز خواهد شد. اگر به تاریخچه این مناسبات نگاهی بکنیم، می‌بینیم که جمهوری آذربایجان در دوره پس از فروپاشی شوروی، از جمله اهداف مراکز وهابی مورد حمایت ریاض برای نفوذ بوده است. (<https://www.irma.ir/news>) از آذربایجان دو قشر به سوریه رفتند یکی مدافعین حرم بودند و دیگری ۱۴۷۷ نفر برای حضور در داعش به سوریه رفتند. وهابیت در آذربایجان ریشه‌ای ندارد، اما در طول سه دهه چنین رشدی کرده است. حسینون (مدافعان حرم) آذربایجان دستگیر و زندانی می‌شوند اما کمیته امور دینی آذربایجان اعلام کرد همه داعش‌های آذربایجانی کشته شده‌اند، اما بررسی‌ها نشان می‌دهد که حداقل ۳۰۰ نفر داعشی از سوریه و عراق به کشورشان آذربایجان برگشته‌اند و برخوردی با آنها نشده است. (چشمه اعلائی، ۱۳۹۷: ۱۲۱) روابط ریاض و باکو در حالی در مسیر توسعه قرار گرفته که برخی تحلیلگران منطقه‌ای بر این باورند، عربستان و رژیم صهیونیستی به دلیل همجواری جمهوری آذربایجان در نزدیکی مرزهای ایران، به شدت خواستار همکاری‌های دفاعی

و امنیتی با باکو هستند. از سوی دیگر، با توجه به این که ۸۵ درصد مردم این کشور شیعه هستند، عربستان سعی دارد، هم جامعه سنی و هم شیعیان جمهوری آذربایجان را هدف گیرد. (احمدیان، ۱۳۹۶: ۱۳۸) باکو نیز به دلیل درگیری با ارمنستان، از هرگونه همکاری دفاعی با دیگران استقبال می‌کند. در همین زمینه، پایگاه آمریکایی «لوبلاگ» در گزارشی به این خیز جدید ریاض پرداخته و نوشته است: عربستان سعودی رقابت خود را این بار خارج از خاورمیانه و در قفقاز علیه ایران گسترش می‌دهد. عربستان ادعا می‌کند که ایران قصد دارد جمهوری آذربایجان را به حوزه نفوذ خود تبدیل کند. العربیه نیز به تازگی در مطلب و گزارش‌های تحریک کننده و ضد ایرانی خود و در راستای ایجاد شکاف میان ایران و آذربایجان در مقاله‌ای با نام «آیا ایران، آذربایجان را به عراق دوم تبدیل خواهد کرد؟»، نوشته است: آذربایجان نگران است به سرنوشت عراق دچار شود. در واقع عربستان سعی دارد نفوذ معنوی ایران در عراق و یمن و لبنان و سوریه و سایر کشورهای مسلمان را با نفوذ در جمهوری آذربایجان و ترویج وهابیت در این جمهوری و حرکت‌های ایذایی علیه جمهوری اسلامی ایران پاسخ دهد. (ترابزاده، ۱۳۹۸: ۱۴۳)

حضور ترکیه در آذربایجان و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران:

آذربایجان دومین کشور شیعه جهان است و بیش از ۸ میلیون نفر جمعیت دارد که قریب ۸۷٪ آنان ترک‌زبان هستند. کشور ترکیه آهسته و پیوسته نفوذ و اثرگذاری خود را در کشورهای پیرامونی و حوزه امنیتی ایران، بیشتر می‌کند. (احمدیان، ۱۳۸۹: ۲۴) جمهوری آذربایجان یکی از مهمترین مراکز نفوذ ترکیه در حوزه پیرامونی ایران است، ترکیه ضمن نفوذ سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در جمهوری آذربایجان همواره به دنبال استقرار پایگاه نظامی خود در این کشور و در کرانه مرزهای شمال غرب ایران بوده، موضوعی بسیار حساسیت برانگیز که به سود امنیت و ثبات منطقه‌ای نیست. آذربایجانی‌ها با میلیون‌ها آذربایجانی ایرانی رابطه خویشاوندی دارند و همین امر

موجب شده است که این کشور به میدان رقابت میان ایران و ترکیه تبدیل شود. هرگونه سستی و یا باخت آشکار ایران در این رقابت، می‌تواند لطمات جبران‌ناپذیری بر امنیت ملی ج.ا.ایران وارد سازد. هم‌سویی هویتی ترکیه با جمهوری آذربایجان و تضاد هویتی این قدرت فرامنطقه‌ای با ایران، محدودیت روابط ایران و جمهوری آذربایجان را سبب شده است. (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۹۸: ۱۴۹)

بازار جمهوری آذربایجان مملو از کالاها و محصولات ترکیه است و جدا از این، دو کشور در ساخت خط لوله باکو-تفلیس-جیهان، طرح تاناب با یکدیگر مشارکت دارند. ترکیه از زمان استقلال جمهوری آذربایجان کوشیده است با انجام اقدام‌هایی چون: ترویج پان‌ترکیسم و ملی‌گرایی افراطی، تاسیس مدارس ترکی در جمهوری آذربایجان، دادن بورس تحصیلی به دانشجویان آذری، پخش برنامه‌های ترکی از راه کانال‌های ماهواره‌ای و تلاش برای کمرنگ کردن نقش فرهنگ شیعی مردم جمهوری آذربایجان، نفوذ فرهنگی خود را در این کشور تازه بنیاد به حداکثر برساند. (احمدیان، ۱۳۹۸: ۱۳۹) در عین حال دولتمردان آنکارا و باکو هر کدام به دلایل خاص خود، خواهان کمرنگ شدن یا حتی قطع پیوندهای تاریخی و فرهنگی مردم جمهوری آذربایجان و ایران هستند. آنها حاضر نیستند یک واقعیت تاریخی بزرگ را بپذیرند. سرزمینی که امروزه جمهوری آذربایجان نامیده می‌شود، بیش از دو هزار سال در حوزه فرهنگی و تمدنی ایران قرار داشت. یکی از دلایل مذهب ستیزی دولتمردان باکو، اشتراک مذهبی مردم ایران و جمهوری آذربایجان است. (بشارتی، ۱۳۹۷: ۸۷)

سایه نظامی آنکارا بر سر باکو

ج.ا.آذربایجان از زمان استقلال تاکنون بر سر حاکمیت ناگورنو-قره باغ با ارمنستان کشمکش دارد. (حیدری، ۱۳۹۵: ۳۸) ترکیه در این مناقشه همانگونه که انتظار می‌رفت، از جمهوری آذربایجان حمایت کرد، حمایتی همه‌جانبه که حتی با اعزام نیروی انسانی و تجهیزات و ادوات جنگی فراوان ادامه یافت. در واقع، این جنگ

فرصتی برای ترکیه بود که بتولند خود را به جمهوری آذربایجان نزدیک کند و در نقش یک حامی منطقه‌ای ظاهر شود. باکو در این جنگ از لحاظ نظامی به شدت تحت فشار بود و به کمک‌های کشوری چون ترکیه نیاز داشت. در این جنگ، آنکارا ضمن جانبداری از باکو، اقدام‌هایی را برای تحت فشار گذاشتن ایروان انجام داد. ترکیه مرز زمینی خود با ارمنستان را بست و تحریم‌هایی اقتصادی را علیه این کشور به اجرا گذاشت. ترکیه علاقه‌مند است که در جمهوری آذربایجان پایگاه یا پایگاه‌هایی نظامی احداث کند و طرف مقابل هم از این امر استقبال کرده است. نیاز متقابل این دو کشور به یکدیگر بسترساز مناسبات حال و آینده شان گردیده است. یکی از مناطقی که برای میزبانی از پایگاه نظامی ترکیه مطرح شده، جمهوری خود مختار نخجوان در نزدیکی مرز ایران است. احداث پایگاه یا پایگاه‌های نظامی ترکیه در جمهوری آذربایجان، می‌تواند سطح تنش‌ها را در منطقه با ج.ا.ایران را بالا ببرد. حضور نظامی ترکیه در منطقه قفقاز جنوبی یادآور دوره امپراتوری عثمانی است. ایران، روسیه و ارمنستان در دوره‌های مختلف تاریخی، با امپراتوری عثمانی، تنش‌ها و جنگ‌های بسیاری داشته‌اند. (تقوایی نیا، ۱۳۹۲: ۸۲) عده‌ای در ترکیه و جمهوری آذربایجان ادعا و تلاش می‌کنند ایران را به طرفداری از ارمنستان متهم کنند. یکی از مهمترین دلایلی که عده‌ای از دولتمردان و نخبگان جمهوری آذربایجان، ایران را به حمایت از ارمنستان در جنگ قره باغ متهم می‌کنند، برنامه‌های بلندمدت و نقشه‌هایی است که آنها برای بخشی از خاک و سرزمین جمهوری اسلامی ایران و به ویژه استان‌های آذربایجان غربی، شرقی و اردبیل دارند. ایران کوشید از راه دیپلماتیک، طرف‌های درگیر در جنگ را به یکدیگر نزدیک و به این جنگ خاتمه بدهد. درست در گروگرام کشمکش باکو-ایروان، عده‌ای دیگر در جمهوری آذربایجان با تبلیغ پان‌ترکیسم و بدون توجه به پیوندهای تاریخی و برادرانه مردم ایران و جمهوری آذربایجان، می‌کوشیدند ایران و ایرانی را دشمن اصلی مردم جمهوری آذربایجان

معرفی کنند! (<https://www.farsnews.ir>) خاندان علی اف و دولت جمهوری آذربایجان در کنار افزایش همکاری‌های همه جانبه با اسرائیل و ترکیه به ویژه در بخش نظامی و امنیتی، می‌کوشند به شیوه‌های گوناگون احساسات قومیتی را در میان بخشی از مردم ایران تحریک کنند تا از این راه به هدف اصلی خود که همان تجزیه ایران است، برسند. (چشمه اعلائی، ۱۳۹۷: ۱۲۸)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

نتیجه‌گیری:

در پاسخ به سوال تحقیق مبنی بر پیامدهای امنیتی ناشی از حضور کشورهای منطقه‌ای در ج. آذربایجان بر امنیت ملی ج. ا. ایران، اغلب کارشناسان معتقدند که حضور کشورهای مذکور در این جمهوری در تقابل با امنیت ملی کشورمان قرار داشته و منطقه قفقاز جنوبی پایگاه مناسبی به لحاظ ژئوپلیتیکی جهت نفوذ به ایران در حوزه‌های امنیتی، اطلاعاتی، قومی، مذهبی و... می‌باشد؛ لذا هرگونه حضور اعم از نظامی و غیرنظامی به طور مستقیم بر امنیت و منافع ملی نظام تأثیر خواهد گذاشت. از جمله پیامدهای ناشی از حضور این کشورها در جمهوری آذربایجان می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

• کنترل نفوذ و مهار سیاست‌های ایران در منطقه و پیگیری سیاست "همه چیز منهای ایران"

• تشدید احساسات قومی در مناطق آذری نشین ایران با تحریک سرویس‌های اطلاعاتی خارجی

• تقویت جایگاه ترکیه و رژیم صهیونیستی در شمال مرزهای جمهوری اسلامی ایران

- تقویت جایگاه رقبای منطقه‌ای در قفقاز (ترکیه و روسیه) و کاهش وابستگی‌های ج. آذربایجان به ایران
- افزایش ناامنی و بی‌ثباتی در مرزهای شمال غربی کشور و تبدیل آذربایجان برای اسرائیل به مثابه لبنان برای ایران و نزدیک‌تر شدن تهدید اسرائیل
- تشدید فعالیت‌های اطلاعاتی و جاسوسی عوامل در جدار مرزهای ج. ا. ایران
- تشدید فعالیت‌های عملیات روانی عوامل کشورهای بیگانه در مناطق شمال غرب در راستای تجزیه طلبی و واگرایی از نظام و ایجاد جو ایران هراسی و تبلیغات سوء و برخلاف واقعیت و مصالح و علیه امنیت ملی ج. ا. ایران
- لابی‌گری با مقامات ج. آذربایجان در راستای فشار بر کشور در حوزه‌های اقتصادی، نظامی، سیاسی و...
- ایجاد پایگاه‌های نظامی موشکی، رهگیری‌های سیگنالی و... در راستای تهدید امنیت ملی ج. ا. ایران
- افزایش و تقویت توان رزمی و نظامی ج. آذربایجان در راستای تغییر موازنه قدرت در منطقه
- سازمان‌دهی گروهک‌های معاند و سایر گروهک‌های تروریستی در خاک جمهوری آذربایجان و افزایش تهدیدات امنیتی در نوار مرزی
- تشدید تفکرات پان‌ترکیسمی در داخل ج. ا. ایران
- افزایش تهدیدات نظامی - امنیتی علیه ج. ا. ایران
- تشدید فشارهای اقتصادی علیه ج. ا. ایران
- تقویت تفکر وهابی در مرزهای شمال غرب

• انقطاع تمدنی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با مردم آذربایجان

ایجاد محیط رقابتی کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در جمهوری آذربایجان موجب گسترش آن به حوزه‌های پیرامونی از جمله دریای خزر و اقداماتی خواهد شد که در راستای منافع جمهوری اسلامی ایران نبوده و ممکن است به واکنش جمهوری اسلامی ایران منجر شوند. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۱: ۴۵) حضور ماندگار و راهبردی ترکیه و رژیم صهیونیستی در این جمهوری، موجب توسعه پان‌ترکیسم و اقدامات اطلاعاتی، امنیتی و نظامی علیه جمهوری اسلامی ایران از سرپل آذربایجان خواهد شد.

پیشنهادها:

- اولین و مهم‌ترین راه کار برای کاهش یا خنثی‌سازی آثار منفی حضور کشورهای منطقه‌ای در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، گسترش ارتباطات دیپلماتیک و شفاف‌سازی راهبرد جمهوری اسلامی ایران در قبال همسایگان و بعد از آن، اعتماد سازی در میان همسایگان می‌باشد. هرچه دستگاه سیاست خارجی کشور با تأخیر یا انفصال نسبت به کشورهای پیرامونی برخورد نماید؛ فضا برای دشمنی جهت بهره برداری سوء از این خلأ بیشتر فراهم خواهد شد. با توجه به نگاه منفی برخی مقامات جمهوری آذربایجان به ج.ا.ایران، به نظر می‌رسد در وهله نخست می‌بایست با دیپلماسی و رایزنی گسترده، دیدگاه‌های مخالف را در خصوص جمهوری اسلامی ایران تغییر داده و با حضور مثبت و همه جانبه در آذربایجان، از منافع کشورمان در این جمهوری دفاع نمود. استفاده از کارت ارمنستان نیز می‌تواند به عنوان اهرم بازدارنده در جلوگیری از اتخاذ سیاست‌های غیرسازنده توسط تصمیم‌گیران آذری در رابطه با ایران مورد استفاده قرار گرفته و حضور دشمنان ایران در آذربایجان را برای دولتمردان این کشور هزینه ساز نماید.

- جلوگیری وقوع یا تشدید تنش‌های مرزی و تنش سیاسی در مرحله اول از اهمیت مضاعف برخوردار است. به مرور زمان و با آشکار شدن مقاصد کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در جمهوری آذربایجان، امکان تحلیل بهتر و اتخاذ راهکارهای دفاعی، امنیتی، اطلاعاتی و سیاسی مناسب‌تر فراهم خواهد شد. تقویت روابط با روسیه و ترکیه نیز می‌تواند به عنوان عاملی برای نزدیکی به آذربایجان مؤثر واقع شود.

- تأکید تیم دیپلماسی کشور بایستی بر اشتراکات فرهنگی، مذهبی، تاریخی و... دو کشور در راستای نزدیک نمودن منافع ملی و منطقه‌ای هر دو کشور باشد. با توجه به این که حکومت جمهوری آذربایجان حکومتی سکولار است و سال‌ها تحت سلطه نظام کمونیستی اداره شده، تأکید بر صدور انقلاب فرهنگی ایران به این کشور منطقی به نظر نمی‌رسد و اقداماتی از این قبیل باعث فاصله گرفتن این کشور از جمهوری اسلامی ایران خواهد شد. لذا پیاده نمودن اصول نظام اسلامی در این کشور که دارای اکثریت شیعه می‌باشد؛ به سال‌ها زمان نیاز دارد.

- تقویت قدرت دریایی جمهوری اسلامی ایران در دریای خزر و حضور گسترده و پر قدرت نیروهای زمینی، هوایی و خصوصاً پدافند هوایی در مرزهای شمال غربی کشور برای خنثی سازی آثار منفی حضور کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای حاضر در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مورد تأکید بیشتری است.

- حمایت پنهان و نرم از جنبش‌های همسو با ایران، توسعه روابط تجاری و تکمیل دالان شمال-جنوب، تقویت بنیه دفاعی کشور و تقویت مرزها و توسعه اشراف اطلاعاتی بویژه در مرزهای شمالی، هزینه‌سازی برای آذربایجان در صورت گسترش حضور نیروهای فرامنطقه‌ای در این کشور، انعقاد قراردادهای نظامی و دفاعی با آذربایجان و نفوذ در ساختار نظامی آن کشور، برگزاری رزمایش‌های زمینی و دریایی مشترک با آذربایجان و تقویت حضور و فعالیت در جمهوری آذربایجان با استفاده

از ظرفیت شیعیان این کشور، از دیگر راه کارهایی هستند که برای خنثی سازی آثار منفی حضور کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران توسط خبرگان این تحقیق پیشنهاد شده‌اند.

پیشنهاد برای محققین آینده:

در طول زمان عوامل زیادی باعث گردیده‌اند که جمهوری آذربایجان علیرغم مشترکات فراوان نژادی، زبانی، فرهنگی و... با ج.ا. ایران، از ایران فاصله گرفته و به کشورهای متخاصم ایران نزدیک گردد که می‌طلبد دلایل این موضوع توسط سایر محققین مورد واکاوی قرار گیرد.

منابع

- ۱- آشوری، محسن. (۱۳۹۸). سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز، تهران: نشر دانش.
- اسدی کیا، بهناز (۱۳۹۲). جمهوری آذربایجان، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- احمدیان، بهرام. (۱۳۸۹). کشور شناسی جمهوری آذربایجان، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی ن.م.
- احمدیان، بهرام. (۱۳۹۶). روابط ایران و جمهوری آذربایجان، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه.
- احمدیان، بهرام. (۱۳۹۸). کتاب سبز جمهوری آذربایجان، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- تقوایی‌نیا، احسان (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی علمی روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان، کرج: دانشگاه آزاد.
- تقوی اصل، سیدعطا. (۱۳۹۹). افق‌های جدید قفقازی و فرصت‌های پیش روی ج.ا. ایران، تهران: دفتر مطالعات روابط بین‌الملل.
- تراب‌زاده، منیژه. (۱۳۹۸). تحولات پیش رو در قفقاز جنوبی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.

- حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۹۱). تفاوت‌ها و تعارض‌ها در حوزه ژئوپلیتیکی خزر، تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات ابرار معاصر.
- حسینی تقی آباد، سید ابراهیم. (۱۳۸۳). «مطالعه تطبیقی رویکردهای امنیتی در قفقاز با محوریت آذربایجان»، تهران: دانشگاه تهران.
- جهان بزرگی، احمد. (۱۳۸۸). امنیت در نظام سیاسی اسلام، اصول و مولفه‌ها، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- چیتساز، محسن. (۱۳۹۳). انرژی و امنیت بین‌المللی، تهران: نشر توسعه.
- رنجبر، مقصود. (۱۳۹۲). امنیت ملی و نظام بین‌المللی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
- کاظمی، احمد. (۱۳۹۲). اتحادیه ترابوزان اهداف و پیامدها (ترکیه، آذربایجان و آینده امنیتی قفقاز)، تهران: نشر راه دانشگاه.
- کاظمی، علی اصغر. (۱۳۶۹). نقش قدرت در جامعه و روابط بین‌الملل. چاپ سوم، تهران: نشر قومس.
- فرهیخته، ناصر. (۱۳۹۲). جمهوری آذربایجان: دوست یا دشمن، تهران: نشر دانش.
- فغانی، حجت‌الله. (۱۳۷۸). گسترش ناتو به شرق، تهران: مرکز مطالعات آسیای میانه.
- مقالات:
- آریایی، توماج. (۱۳۹۶). «ظرفیت‌های اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری آذربایجان»، تهران: نشریه تحلیل اخبار روز، ویژه‌نامه قفقاز، شماره ۲.
- احمدی، حسین و جلیل پیرآن. (۱۳۹۶). «رژیم امنیتی حوزه دریای خزر پس از فروپاشی اتحاد شوروی تا ۲۰۱۸؛ موانع و چالشها»، تهران: فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره شانزدهم.
- امید، علی و مصطفی خیری. (۱۳۹۷). «تأثیر روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل بر امنیت ملی ایران»، تهران: فصلنامه مطالعات راهبردی، سال نوزدهم، شماره سوم.
- بشارتی، هادی. (۱۳۹۷). «الگوی سیاست‌گذاری مناسبات جمهوری اسلامی ایران در ج. آذربایجان»، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).

- حیدری، جواد (۱۳۹۵). «فرصت‌های امنیتی پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز»، تهران: فصلنامه امنیت ملی، سال چهارم.
- چشمه‌اعلایی، مهرداد (۱۳۹۷). «ج. آذربایجان: تهدید و فرصت امنیت ملی ج. ا. ایران»، تهران: فصلنامه علمی و پژوهشی سپهر سیاست، شماره چهاردهم.
- دانشکده امنیت ملی (۱۳۸۶). جزوه راهبردهای ارتقاء امنیت ملی ج. ا. ایران. تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- دیوسالار، مجید و خانمحمدی، علی اکبر (۱۳۹۶). «تأثیر گسترش جغرافیایی ناتو در جمهوری آذربایجان بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، تهران: فصلنامه علوم و فنون نظامی، شماره بیست و هفتم.
- سلطانی، ایران و اعظمی، هادی (۱۳۹۶). «اهداف حضور قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در جمهوری آذربایجان و تأثیر آن بر منافع ملی ایران»، تهران: فصلنامه امنیت ملی، سل ششم.
- عطایی، فرهاد و شبانی، اعظم (۱۳۹۰). «زمینه‌های همکاری و رقابت ایران و روسیه در آسیای مرکزی در چارچوب ژئوپلیتیک»، تهران: نشریه مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۸.
- قادری، مصطفی (۱۳۹۸). «اهداف ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در آسیای مرکزی»، تهران: نشریه ژئوپلیتیک.
- قاسمی، حسن (۱۳۹۶). برداشت‌های متفاوت از امنیت ملی. تهران: فصلنامه سیاست دفاعی، شماره دوم.
- کاظمی، احمد (۱۳۸۷). «امنیت در قفقاز جنوبی»، تهران: ابرار معاصر
- نیاکویی، سید امیر و کریمی پور، داود (۱۳۹۷). «دیپلماسی انرژی اسرائیل: مبانی و اهداف منطقه‌ای»، تهران: فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌الملل، شماره بیست و سوم.
- رساله و پروژه
- غلامعلیان، امیر (۱۳۹۶). «تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با تهدیدات نظامی رژیم صهیونیستی از سرزمین آذربایجان»، تهران: داتا.
- کرملی، حسین (۱۳۹۵). «مناسبات سیاسی و اقتصادی اسرائیل و آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران از دیدگاه نئورئالیستی»، تهران: دانشگاه آزاد واحد کرج.

- کوزه‌گر کالجی، ولی (۱۳۹۸). «استراتژی جمهوری آذربایجان برای تغییر موازنه استراتژیک در قفقاز جنوبی»، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده علوم سیاسی و روابط بین‌الملل.

- مرادیان، محسن (۱۳۹۹) سالنمای امنیت ملی - پژوهشکده مطالعات راهبردی - تهران.

سایت‌ها:

- متقی، ابراهیم. (۱۳۹۷). راهبردهای جدید امنیتی آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران پس از ترور شهید قاسم سلیمانی، قابل دسترسی در: <https://www.basirat.ir/fa/news>

- اسماعیلی، پرویز. (۱۳۹۹). شطرنج برج‌های غرب علیه جمهوری اسلامی ایران و مهره‌های خاکستری در قفقاز، قابل دسترسی در: <https://www.mehmnews.com/tag>

- بدرالسادات، مصطفی. (۱۳۹۹). جای خالی جمهوری اسلامی ایران در معادلات اخیر قفقازی، قابل دسترسی در: <https://www.irna.ir/news>

- وعیدی، جواد. (۱۳۹۹). نقش ترکیه و اسرائیل در جنگ قره‌باغ و رخداد‌های پس از جنگ، قابل دسترسی در: <https://www.farsnews.ir>

- مدنی، سید جلال. (۱۳۹۹). طرح صلح ایران برای قره‌باغ کوهستانی: نسخه‌ای شفا بخش یا نارکارآمد، قابل دسترسی در: <https://www.borna.news>

- نجفی، سیدرضا. (۱۳۹۹). تحلیل مناقشه اخیر در قره‌باغ کوهستانی، قابل دسترسی در:

-<http://www.azerbaijan.com.per/fa/news>

-<http://bayanbox.ir/info>